

Praten met kinderen en jongeren over scheiding

Tineke van den Berg

Praten met kinderen en jongeren over scheiding

Een praktijkboek voor professionals

Houten 2018

ISBN 978-90-368-1893-3

ISBN 978-90-368-1894-0 (eBook)

<https://doi.org/10.1007/978-90-368-1894-0>

© Bohn Stafleu van Loghum is een imprint van Springer Media B.V., onderdeel van Springer Nature 2018
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën of opnamen, hetzij op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet j^o het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Samensteller(s) en uitgever zijn zich volledig bewust van hun taak een betrouwbare uitgave te verzorgen. Niettemin kunnen zij geen aansprakelijkheid aanvaarden voor drukfouten en andere onjuistheden die eventueel in deze uitgave voorkomen.

De rechten voor de afbeeldingen zijn van Tineke van den Berg.
De rechten voor de gedichten bij Uitgeverij Leopold.

NUR 777

Basisontwerp omslag: Studio Bassa, Culemborg

Automatische opmaak: Scientific Publishing Services (P) Ltd., Chennai, India

Bohn Stafleu van Loghum
Walmolen 1
Postbus 246
3990 GA Houten

www.bsl.nl

Voorwoord

Al is het maar een kleine groep ouders die na een scheiding vast komt te zitten in hoog oplopende en al dan niet langdurige conflicten, de gevolgen van die conflicten zijn groot. Het conflict verspreidt zich immers als een lopend vuurtje en vele mensen uit de omgeving van de ouders in kwestie raken erbij betrokken: kinderen, familie, vrienden, burens, scholen, hulpverleners en zo verder. Iedereen is verward en voelt zich machteloos. Daarom is spreken met een ouder of met een kind dat bekneld zit in een conflict na scheiding geen sinecure. Zonder reflectie op dat dwingende conflictpatroon raak je immers gemakkelijk besmet door het ‘conflictvirus’ en doe je onbedoeld en ongewild meer van hetzelfde, namelijk het conflict aanzwengelen. Conflictpatronen hebben de eigenschap dat ze polarisatie oproepen, zoals het denken in termen van goede versus slechte ouder; schuld versus onschuld; waarheid versus valsheid. Gevoelens van verontrusting, angst en machteloosheid zijn kenmerkend voor besmet raken door conflictpatronen. Een volwassene of een professional die zich machteloos voelt bij wat een kind meemaakt, maakt een kind ook machteloos. Handelen vanuit angst en machteloosheid leidt tot machtsgrepen en disconnectie. Ik maak rondom mij meermaals mee hoe mensen bij dergelijke conflictpatronen hun reflectief denken en zorgvuldig handelen kwijtraken en veiligheid proberen te installeren door het inzetten van controle- en repressiemechanismen. Een ethische positie verwerf je door te kunnen reflecteren over de effecten van het eigen handelen, op korte en op lange termijn. En door kritisch te mogen reflecteren over brede aannames, visies en machtsstructuren waarin we leven. Dit is van belang om beschadigende patronen niet te reproduceren en hierdoor te versterken.

Een bekend fenomeen is dat men probeert greep te krijgen op het conflict door het kind in bescherming te nemen en door de schuld te leggen bij een of beide ouders. Die automatische reflex versterkt de strijd en zet het kind nog vaster. Ik geloof niet dat je een kind kunt steunen of zorgouderschap kunt bevorderen door een ouder te beschuldigen. Ook probeert men ‘dé waarheid’ te vinden door het kind deskundig te horen of te observeren tijdens en na een bezoek van de ouder. Door de complex gelaagde context is het echter absoluut niet voor de hand liggend dat je kunt achterhalen wat een gedrag of uitspraak van een kind betekent, wat een kind hiermee bedoelt te zeggen.

Kinderen voelen zich tekort gedaan en ervaren druk door die houding van volwassenen die denken dat ze als kind vrij zouden kunnen spreken, los van heel die conflictcontext. Neutraliteit en objectiviteit zijn een illusie binnen een context van strijd. Kinderen zitten er middenin, ze ondervinden last van al die volwassenen die meedoen aan dat strijdpatroon en als kind doen ze er, niet bewust, ook aan mee. Durf het te zien.

Er zijn reeds vele Nederlandstalige boeken verschenen over het onderwerp ‘uiteengaan van ouders’. Als het moeilijk loopt na scheiding wordt in die boeken vooral de focus gelegd op verandering van het gedrag van de ouders. Van het kind wordt niet

zoveel verwacht. Meestal nemen professionals het van kinderen over, om het kind niet te belasten. Het kind wordt in die boeken meestal opgevoerd als een passief wezen, een lijdend voorwerp. Men probeert het kind te beschermen door het zo weinig mogelijk te betrekken in het conflict, door het met rust te laten. Er wordt meestal veel *over* het kind gepraat, weinig *met* het kind. Veel professionals (leerkrachten, mentors, advocaten, rechters en hulpverleners) aarzelen om rechtuit met kind te spreken. Meestal uit angst om dingen te zeggen of te doen die het nog erger zouden maken.

Het boek dat voor je ligt, wil hierin een verschil maken. Het werkt met een visie op het kind als een volwaardige actor en probeert afstand te nemen van een normatief wetende, naar schade speurende en controlerende attitude. Centraal staat het concept agency als het vermogen om zelf initiatief te nemen en te handelen. De beschermreflex naar kinderen toe heeft als gevolg dat een kind onder een stolp gezet wordt met als doel het kind ver van het conflict vandaan te houden. Met zo'n attitude kun je niet luisteren naar kinderen en oog hebben voor betekenisvolle details in hun verhaal. Het boek laat zien dat zonder relationele verbinding problemen niet benoemd en onderkend kunnen worden. Zonder relationele verbinding werkt hulpverlening niet en is verandering niet mogelijk. Relationeel verbindend werken, betekent hier dat je als hulpverlener een reflectieve dialoog start in plaats van door te gaan met een reactieve dialoog. Bij een reflectieve dialoog leg je de schuld niet langer bij de ander. Je steekt de hand in eigen boezem en je vraagt je bijvoorbeeld af: *wat doe ik* waardoor een kind zich niet kan weren tegen dat conflictmonster? *En wat kan ik anders doen?*

De auteur van dit boek stuurt aan op een attitude van reflectie en de durf om met kinderen te spreken over moeilijke en pijnlijke dingen, in plaats van ze uit de weg te gaan of te verdoezelen. Erop vertrouwend dat het kind, door samen te (durven) reflecteren, zelf wegen kan vinden om uit die kwelling en benarde situaties te geraken. Durven reflecteren gaat over hardop denken en hiermee een kind uitnodigen om dat ook te doen. Wat je vraagt van kinderen doe je bij voorkeur zelf ook, want het gaat immers over wederkerigheid en parallele processen.

Het is altijd een eer om een voorwoord te mogen schrijven en een serieuze taak, want de auteur heeft veel van zichzelf in dit boek gestopt. Het boek biedt een overvloed van ideeën over wat te zeggen en te doen in het contact met kinderen. De auteur is scheutig met voorbeelden uit haar praktijk, waarin ze laat zien wat je kunt doen en wat je kunt zeggen, en welke woorden en acties steunend kunnen zijn voor kinderen. Op deze manier is het boek inspirerend voor de lezer die koudwatervrees heeft in het spreken met kinderen of die zich handelingsverlegen voelt. De auteur laat zien dat een belangrijke leidraad bij het bevorderen van veerkracht bij kinderen bestaat uit het verbreden van het blikveld, door samen met kinderen te kijken naar en te denken over andere kinderen en andere gezinnen. Ook naar het wetgevend kader dat rechten en plichten van kinderen en ouders regelt. Kinderen vatten dan moed en krijgen lucht, doordat ze

ervaren dat ze niet alleen zijn en dat de moeilijkheden die ze ondervinden, verbonden zijn met een ruimere gemeenschap: psycho-educatie niet als informatie, maar als het aanreiken van een visie die verbindt en verruimt.

Kinderen willen graag iets voor ouders doen. Door gevangen te zitten in de conflictspiralen doen ze dat vaak op een manier die de ruzie verergert. In dit boek wordt getoond hoe kinderen in hun kracht gezet worden zodat ze voor zichzelf kunnen zorgen en, hierdoor, ook voor de ouders. Er wordt getoond hoe een kind zelf invloed kan hebben, op de ouder en op de omgangsregeling, door zelf met de ouder te spreken en te leren onderhandelen met de ouder over de regeling.

De auteur schrijft dit boek ook omdat ze vaststelde dat er veel onbegrip bestaat voor ouders die in conflictpatronen vast blijven zitten en niet meer constructief met elkaar kunnen overleggen. Die ouders krijgen vaak een beschuldigende vinger dat ze geen zorg dragen voor het kind. Dat is pijnlijk en niet ondersteunend voor kinderen. De auteur breekt een lans voor het aanvaarden van de diversiteit waarmee ouders uiteen gaan en voor actief met kinderen spreken, kinderen niet in de kou laten staan, maar hen laten nadenken over de situatie waar ze middenin zitten.

Lieve Cottyn

Antwerpen 2018

Inhoud

1	De gevolgen voor kinderen van een scheiding	1
1.1	Inleiding	3
1.2	De scheiding als een complexe en ingrijpende gebeurtenis	3
1.3	Het proces van de ouders	7
1.4	De gevolgen voor de kinderen	13
1.5	Gevolgen op de lange termijn	33
2	Taken van kinderen en jongeren bij scheiding	47
2.1	Inleiding	48
2.2	Ontwikkelingstaken voor kinderen van nul tot achttien jaar	48
2.3	Extra psychologische taken	49
3	Praten met kinderen: attitude en technieken	67
3.1	Inleiding	69
3.2	Visie op scheiding	69
3.3	Visie op praten met kinderen en jongeren over de scheiding	70
3.4	Het gesprek met kinderen en jongeren	81
3.5	Hulpmiddelen voor het praten over de scheiding	91
4	Praktische handreikingen voor speciale thema's	111
4.1	Inleiding	113
4.2	Uitzoeken wat er akelig is	113
4.3	Schuld	114
4.4	Boosheid	118
4.5	Angst om er alleen voor te staan	122
4.6	Liefde van een ouder	124
4.7	Een gescheiden moeder en een gescheiden vader	124
4.8	Een vervelende moeder, een leuke vader, of andersom	129
4.9	Ouders die ineens onverstandige dingen zeggen	131
4.10	Nieuwe vrienden en stiefouders	133
5	De ouders en hun kind	137
5.1	Inleiding	138
5.2	Psychologische taken voor ouders	138
	Bijlagen	151
	Bijlage 1 Psychologische taken voor kinderen en jongeren bij scheiding	152
	Bijlage 2 Psychologische taken voor ouders na scheiding	153
	Bijlage 3 Metaforen	154
	Bijlage 4 Kenmerken van het conflict	156
	Literatuur	160

Inleiding

Dit is vooral een praktisch boek. Het is te gebruiken bij het praten met kinderen van ongeveer 4 tot 18 jaar over hun proces bij de scheiding van hun ouders. Kinderen maken een ingrijpende gebeurtenis mee, met verstrekende gevolgen. Een professional kan van onschatbare waarde zijn in het contact met een kind. De rode draad in dit boek is dat kinderen zich kunnen uiten over wat hen overkomt tijdens en na de scheiding, zodat zij de juiste hulp kunnen krijgen. Enkele belangrijke thema's over scheiding zijn uitgelicht en de gespreksuggesties zijn bedoeld om er met kinderen of jongeren over te beginnen. Een professional kan helpen die thema's behapbaar te maken, zodat een kind zich niet verslikt of erin stikt.

Dit boek is bestemd voor medewerkers in het onderwijs, de (geestelijke) gezondheidszorg en de hulpverlening die beroepsmatig te maken hebben met kinderen en hun gescheiden ouders. Daarbij is ervan uitgegaan dat de professionals basiskennis en -vaardigheden hebben om met kinderen te praten. De vele casus plaatsen alle praktische informatie rechtstreeks in de praktijk, en bieden handvatten om de informatie af te stemmen op het kind en de individuele situatie.

Er zijn grofweg vier groepen professionals te onderscheiden.

1. Professionals (in opleiding) in de directe omgeving van kinderen

Dit zijn leidsters van een crèche en/of peuterspeelzaal, leerkrachten en docenten, en medewerkers van buitenschoolse opvang. Deze professionals maken de kinderen veel en/of regelmatig mee, kunnen veel opmerken en wat ze zien bespreekbaar maken. Binnen deze groep vallen ook de begeleiders van sportactiviteiten en vrijetijdsbesteding. Hoewel het niet hun directe verantwoordelijkheid is, kunnen deze volwassenen veranderingen in het gedrag van kinderen signaleren en bespreekbaar maken.

2. Professionals (in opleiding) in de primaire (preventieve) gezondheidszorg

Dit zijn medewerkers van het consultatiebureau, verpleegkundigen bij de GGD, de GGD-arts en de huisarts. Deze professionals in de (geestelijke) gezondheidszorg zien kinderen meestal vanwege vaste en/of speciale afspraken of op verzoek van ouders. Zij hebben de verantwoordelijkheid om de ontwikkeling op specifieke gebieden, zoals gezondheid, te volgen, en moeilijkheden die te verwachten zijn, te signaleren en bespreekbaar te maken met kind, ouders en/of andere betrokkenen.

3. Professionals (in opleiding) die ingeschakeld worden bij het proces van scheiding van de ouders

Dit zijn de professionals die beroepsmatig ouders begeleiden bij hun proces van de scheiding en in dat kader praten met de kinderen. Bijvoorbeeld advocaten en mediators. Voor professionals in deze groep zonder pedagogische en/of psychologische opleidingsachtergrond geldt dat aanvullende kennis en vaardigheden vereist zijn, gezien het specifieke kader waarin zij met kinderen praten en

met hun ouders te maken krijgen. Een voorbeeld is een advocaat die op eenzijdig verzoek voor een ouder werkt, en in dat kader met een kind wil praten.

4. Professionals (in opleiding) binnen sociale dienstverlening, welzijnswerk, (jeugd) hulpverlening en jeugdbescherming

Het gaat in deze groep om professionals die met kinderen te maken krijgen als er vragen en/of problemen zijn in het gezin, bijvoorbeeld bij de ontwikkeling van een kind of bij de opvoeding. Deze groep is op zichzelf weer divers. Te denken valt aan hulpverleners die laagdrempelig hulp verlenen, zoals kindercoaches, schoolmaatschappelijk werkers, medewerkers in buurthuizen, professionals binnen sociale wijkteams en/of centra voor Jeugd en Gezin. Tot deze groep behoren ook professionals die vooral diagnosticeren en/of behandelen, zoals speltherapeuten, de orthopedagogen, de kind- en jeugdpsychologen en de kinder- en jeugdpsychiaters, evenals groepsleiders, (gezins)voogden en jeugdbeschermers.

Naast deze professionals zijn er tijdens het proces van scheiding veel anderen bij de kinderen betrokken, zoals (pleeg)ouders, familie, vrienden en stiefouders. Zij zullen in dit boek informatie vinden over het scheidingsproces en wat dit voor kinderen of henzelf kan betekenen.

Spruijt en Kormos (2014) zeggen dat kinderen en ouders in een groep steun ondervinden van lotgenotencontacten als er een veilige sfeer is. Zij adviseren om veel meer kinderen en hun ouders in de gelegenheid te stellen deel te nemen aan preventieve groepsprogramma's, zoals 'Dappere Dino's' (4–6 jaar), '!JES het brugproject' (8–12 jaar), '!JES jongeren & hun ouders' (12+) of het programma 'Kinderen In Echtscheiding Situaties' (diverse programma's). Uit evaluaties van het groepsprogramma 'Kind uit de Knel' (Lawick et al. 2014), bestemd voor ouders en kinderen bij vechtscheidingen, blijkt vooral de waardering voor het lotgenotencontact. Onze ervaring is dat de informatie uit dit boek ook bruikbaar is voor groepsprogramma's die gericht zijn op kinderen en hun gescheiden ouders.

Opzet van het boek

In ►H. 1 staan de gevolgen van de scheiding voor kinderen centraal. Er wordt beschreven wat een scheiding voor kinderen met zich meebrengt en wat de gevolgen daarvan zijn in het dagelijks leven van die kinderen.

In ►H. 2 gaat het over de psychologische taken voor kinderen als gevolg van de scheiding van hun ouders. Deze taken hebben zij uit te voeren naast de algemene ontwikkelings taken. Dit hoofdstuk is complementair aan ►H. 1.

►Hoofdstuk 3 behandelt het belang van een visie op het proces van de scheiding. Uit deze visie vloeit het handelen voort van de professional. De uitgewerkte technieken en materialen ondersteunen dit handelen. Er is een selectie gemaakt op basis van theoretische kennis en praktijkervaring.

► Hoofdstuk 4 is een praktisch hoofdstuk. Er zijn specifieke thema's uitgelicht om met kinderen en jongeren te bespreken. Deze thema's zijn ondersteunend bij de uitvoering van de extra psychologische taken waar zij voor staan. De gesprekssuggesties zijn bedoeld om bij een kind een ingang te vinden en het kind te helpen om kritisch te reflecteren op de persoonlijke situatie van het kind en daarmee de weerbaarheid van het kind te vergroten.

Tot slot wordt in ► H. 5 aandacht besteed aan het informeren van de kinderen over de psychologische taken van hun ouders. Ook deze informatie helpt kinderen bij hun eigen proces van de scheiding.

In dit boek wordt meestal gekozen voor de term 'kinderen' als het gaat om jongens en meisjes in de leeftijd van 4 tot 18 jaar. Indien nodig is een leeftijds- of geslachtsaanduiding gemaakt.

Er wordt geen specifiek onderscheid gemaakt in achtergrond op basis van geloof of cultuur. Aan deze aspecten wordt recht gedaan bij het reflecteren op de eigen specifieke leefsituatie. Zijzelf, of bij jonge kinderen hun ouders, kunnen aangeven wat vanuit hun cultuur en/of geloof belangrijk is om rekening mee te houden.

In dit boek wordt bij scheiding het beëindigen van het huwelijk, een geregistreerd partnerschap of samenwonen bedoeld van de biologische vader en moeder. Hier is uit praktische overweging voor gekozen.

In dit boek is de term scheiding steeds gebruikt als ouders aangegeven hebben niet meer met elkaar verder te willen leven en hun kinderen dit weten. Ouders verbreken de relatie, na bijvoorbeeld een huwelijk, na geregistreerd partnerschap of na samenwonen, en hun kinderen zijn daarbij betrokken.

De verhalen in dit boek komen uit de praktijk en zijn anoniem weergegeven. Iedere overeenkomst met bestaande personen berust op toeval. Dat er overeenkomsten zijn, is een gegeven dat voortkomt uit het proces van scheiding zelf dat, naast individuele verschillen, ook overeenkomsten kent.

Kinderen en hun ouders stelden steeds vertrouwen in mij en mijn werk. Daar ben ik hen dankbaar voor. Zij motiveren mij om door te gaan met zoeken naar effectieve ondersteuning en hulp voor kinderen en hun ouders bij scheiding. Een woord van dank aan de mensen die dit boek mede mogelijk hebben gemaakt: Lieve Cottyn, Marjolande Prins, Ditta Schreuder, Anneloes Bork, Sarah Bork, Loes Huijssoon, Marlies Bouman, Annysje Pruijm, Gerda Wilbrink, Wies Brinkhof, Lyda van Dijk, Rob Kuijpers, Jacolien Schreuder, Martine Delfos, Roos Kruyswijk-Ketting, Joyce Rodenhuis en Ada Herweijer. Dank voor jullie reflectie en input.